

گزارش رصد فرهنگی (۴۳)

درآمدی به مسئله حجاب

گزارش «درآمدی به مسئله حجاب؛ به سوی سیاست‌گذاری تقنین» تحلیلی براساس آخرین داده‌های فرهنگی است که خرداد ۱۴۰۲ منتشر شده است.

حجاب زنان از اوایل سده ۱۳۰۰ در جامعه ایرانی مسئله‌ساز شد. هم‌زمان با ایران در برخی از کشورهای اسلامی مانند افغانستان، مصر و ترکیه نیز مسئله حجاب در جامعه به محل مناقشه تبدیل شد. ایران در دوره پهلوی اول زورگویانه‌ترین مداخله حاکمیتی برای برداشتن پوشش سنتی زنان را از سرگذراند. فشارهای دوره ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۶ در دیگر کشورهای اسلامی سابقه نداشت. اگرچه در دوره دوم سلطنت پهلوی به تدریج از شدت فشارها کاسته شد؛ اما مسئله حجاب با سیاست پیوند خورده بود. انگاره مطلوب حاکمیت پهلوی از زن موفق ایرانی به گونه‌ای بود که با چارچوب مذهبی جامعه ایران سازگار نبود. این تفاوت موجب می‌شد بخش بزرگی از زنان ایرانی فرصت مشارکت در موقعیت‌ها و نقش‌های پیش‌تاز جامعه را نداشته باشند و حجاب شاخص و نماد چشمگیر این تبعیض بود.

با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ که با مشارکت گسترده اقشار مذهبی جامعه و با رهبری روحانیت به ثمر رسیده بود، مسئله حجاب به سرعت بحث‌برانگیز شد. موضع حضرت امام خمینی درباره ضرورت رعایت حجاب از سوی زنان و حمایت‌ها و اعتراض‌ها به آن نشانگر آن بود که حجاب زنان در فضای مابعدپهلوی نیز ظرفیت مسئله‌سازی دارد. با عبور از دوران گذار اولیه و استقرار مجلس و دولت جمهوری اسلامی، خط ZWJ؛ مشی نظام به سمت رسمی‌سازی حجاب پیگیری شد. ابتدا شورای انقلاب در سال ۱۳۵۹ ورود زنان بی‌حجاب به ادارات دولتی را ممنوع کرد و پس از آن در سال ۱۳۶۲ در قانون تعزیرات بی‌حجابی جرم شناخته شد.

از اولین اقدامات مقابله با بی‌حجابی تا به امروز، ضوابط حقوقی و سیاست‌های فرهنگی متعددی در جمهوری اسلامی به تصویب رسیده و امروز با آثار و پیامدهای آن در میدان کنش اجتماعی مواجهیم. بی‌توجهی به سوابق سیاستی مسئله حجاب و تمرکز بر خط‌مشی‌هایی که به دلایل گوناگون در سامان‌دهی وضعیت پوشش زنان در جامعه ناموفق بوده‌اند، ضعف آشکاری است که در تمامی این سال‌ها تداوم داشته است. امروز مسئله حجاب و پوشش زنان با آنچه در دهه ۶۰ با آن مواجه بوده‌ایم، شباهتی ندارد. نسلی که امروز در مقابل رعایت حجاب سرکشی می‌کند، بازمانده دوران پهلوی نیست و فشار هنجاری بخشی از جامعه، موافق با الزام قانونی حجاب نیست.

از سویی دیگر در سال‌های اخیر مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای به تناوب در خصوص قطبی‌شدگی جامعه ایران هشدار داده‌اند. امری که تصور وجود آن در مواقع بحران تشدید و تقویت می‌شود. اغتشاشات پاییز ۱۴۰۱ نیز به عنوان یکی از نقاط بحران موجب تقویت این تصور شد. پژوهش‌ها در خصوص نگرش‌ها و گرایش‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایرانیان، نشان‌دهنده پدیدآمدن و تقویت نظام معنایی متعارضی با نظام معنایی غالب در جامعه است. بدین ترتیب، گفتمان اجتماعی به‌دلیلی شکل‌گرفته است که در تقابل با گفتمان اصلی قرار دارد و نگرش‌های ارزشی متعارضی با این گفتمان دارد. تعارض میان ارزش‌های این دو گفتمان گاهی تا جایی پیش می‌رود که گفت‌وگو و تعامل میان آن‌ها را نیز ناممکن می‌کند.

یکی از نقاط تعارض میان این دو گفتمان، که بهانه اصلی آغاز التهابات پاییز ۱۴۰۱ نیز بود، مسئله حجاب زنان است. در این مورد، دو پرسش اصلی مطرح و محل نزاع است. حجاب امری شخصی است یا اجتماعی؟ حجاب

مسئله‌ای فرهنگی است یا سیاسی؟ از تقاطع میان پاسخ‌های مختلف به پرسش‌های فوق، می‌توان چند گفتمان را حول موضوع حجاب صورت‌بندی کرد:

۱. اعتقاد به شخصی و فرهنگی بودن حجاب؛

۲. اعتقاد به شخصی و سیاسی بودن حجاب؛

۳. اعتقاد به اجتماعی و سیاسی بودن حجاب؛

۴. اعتقاد به اجتماعی و فرهنگی بودن حجاب؛

۵. اعتقاد به اهمیت هر چهار وجه در موضوع حجاب.

براین‌اساس طیفی از گفتمان‌ها پیرامون موضوع حجاب پدید می‌آیند که در دو سر این طیف، گفتمان اقتدار و گفتمان شالوده‌شکنی قرار دارند. گفتمان اقتدار، حجاب را تنها موضوعی قانونی تلقی می‌کند که در صورت تخطی از آن، دولت باید سریعاً و با اقتدار وارد صحنه شود و دست به مقابله بزند. از نظر این گفتمان، رعایت حجاب نمادی سیاسی از اقتدار حاکمیت است. آن‌طرف طیف، حجاب را مسئله‌ای شخصی می‌داند که دولت و حاکمیت حق هیچ مداخله‌ای در تعیین و حفظ حدود آن را ندارند و بدحجابی را نمادی سیاسی از مخالفت با حاکمیت تلقی می‌کند. در این میان اما گفتمان خانواده‌محور، در عین آنکه حجاب را امری اجتماعی می‌داند، به حدی از انتخاب‌های شخصی در تعیین شکل پوشش معتقد است. همچنین معتقد است که موضوع حجاب امری فرهنگی است و تغییرات و تحولات آن، ناشی از تغییرات کلان فرهنگی است و درعین‌حال معتقد است حجاب به‌عنوان یکی از ارزش‌های اسلامی و یکی از مهم‌ترین نمادهای جامعه اسلامی موردتهاجم سیاسی دشمنان قرار دارد و یکی از عوامل کشف حجاب، برنامه‌ریزی دشمنان در این راستاست.

آنچه گزارش رصد فرهنگی ۴۳ آمده، تلاشی برای تبیین چارچوبی سیاستی برای مسئله حجاب با توجه به آخرین داده‌های فرهنگی موجود است. به‌همین‌منظور از نتایج پیمایش‌های مراکز افکارسنجی معتبر استفاده شده؛ همچنین از نظرات خبرگان انقلابی و متعهد عرصه فرهنگ و سیاست‌گذاری نیز در تدوین این گزارش بهره گرفته شده است.